

Neodvisna Škotska?

Jernej Letnar Čerňič & Luka Lisjak Gabrijelčič

Sredi oktobra prejšnjega leta sta britanski premier David Cameron in škotski predsednik vlade Alex Salmond sklenila dogovor o razpisu referendumu o škotski neodvisnosti pred koncem leta 2014. Škotska se je tako po več kot tristo letih zopet znašla na prelomni točki. Po tem, ko je Škotska nacionalna stranka (SNP) na volitvah v deželni parlament dosegla absolutno večino, so se obnovile razprave o večji avtonomiji ali celo neodvisnosti. Britanska javnost v zadnjem letu znova vneto razpravlja o referendumskem odločanju škotskega ljudstva. Vlada Združenega kraljestva je z oktobrskim dogovorom pokazala veliko zrelost; k temu so verjetno pomagale tudi javnomnenjske raziskave, ki kažejo, da Škoti trenutno niso najbolj naklonjeni popolni neodvisnosti.

Sredi oktobra prejšnjega leta sta britanski premier David Cameron in škotski predsednik vlade Alex Salmond sklenila dogovor o razpisu referendumu o škotski neodvisnosti pred koncem leta 2014. Škotska se je tako po več kot tristo letih zopet znašla na prelomni točki. Po tem, ko je Škotska nacionalna stranka (SNP) na volitvah v deželni parlament dosegla absolutno večino, so se obnovile razprave o večji avtonomiji ali celo neodvisnosti. Britanska javnost v zadnjem letu znova vneto razpravlja o referendumskem odločanju škotskega ljudstva. Vlada Združenega kraljestva je z oktobrskim dogovorom pokazala veliko zrelost; k temu so verjetno pomagale tudi javnomnenjske raziskave, ki kažejo, da Škoti trenutno niso najbolj naklonjeni popolni neodvisnosti. Britanska vlada tako referendumu ne nasprotuje, če bodo Škoti odločali le o vprašanju, ali so za neodvisnost ali ne. Ne soglaša pa z podvprašanjem, ali so za večjo avtonomijo v okviru Združenega kraljestva: to pa je rešitev, ki jo podpira večina škotskega prebivalstva. Taktika britanske vlade je torej postaviti Škote pred *aut aut* odločitev, v upanju, da bodo pred izsiljeno alternativo raje izbrali ustaljeno stanje, ki jim sicer ne ustreza povsem, kot pa da bi se podali na povsem neznano pot. Taktika, ki se je izkazala za uspešno že v obeh quebeških referendumih: očitno se Cameron pri svoji politiki zgleduje po pragmatičnem pristopu kanadske vlade, pri čemer lahko računa na škotsko javno mnenje, ki je za zdaj precej manj naklonjeno odcepitvi kot prebivalstvo Quebeca.

Voditelj Škotske nacionalne stranke Alex Salmond po drugi strani poudarja predvsem neodtujljivo pravico škotskega naroda do samoodločbe in demokratičnost takšnega odločanja. Tako kot quebeški »oče naroda« René Lévesque (po katerem

se v marsičem zgleduje) dobra tri desetletja pred njim pa je Salmond prisiljen igrati po pravilih, ki jih v veliki meri določa centralna vlada, ki svojo liberalno politiko do vprašanja samostojnosti izkorišča za to, da pogojuje teren spopada. Gre za drzno stavo, ki se je kanadskim unionistom posrečila, in to celo dvakrat: ali se bo posrečila tudi zagovornikom britanske enotnosti, za zdaj še ni jasno.

Zgodovina škotske odvisnosti

Razprave o škotski neodvisnosti potekajo že skoraj štiri desetletja. Prvič so se vnele ob odkritju nafte ob škotskih obalah. Gospodarska uspešnost morebitne samostojne države je naenkrat postala verjetnejša. Ni čudno, da je Škotska nacionalna stranka tedaj zaslovela s sloganom *It's Scotland's Oil!* Kasneje je stranka z geslom *Scotland Free by '93* postavila prvo časovnico svojim prizadevanjem. V drugi polovici devetdesetih je navdušenje nad novo pridobljeno samoupravo vprašanje neodvisnosti potisnilo v ozadje. SNP pa je še naprej zagovarjala samostojnost, pri čemer je simbolni datum, do katerega naj bi do nje prišlo, premaknila na 2007: tristoletnico Dogovora o zvezi, s katerim še Škotska izgubila status samostojne kraljevine. Leta 1707 sta namreč Anglija in Škotska, ki sta že dobro stoletje imeli skupne vladarje, sklenili dogovor, po katerim sta se združili v enotno kraljestvo: nastala je Velika Britanija.

Na začetku 17. stoletja, ko je angleška kraljica Elizabeta I. umrla brez potomstva, je angleška krona, v skladu z dednim pravom, prešla v roke škotske vladarske dinastije Stuartov. Tako so se Škoti, ki so se slaba tri stoletja pred tem s težavo otrsli nadvlade močnejše južne sosedice (zgodba, ki je postala svetovno

Foto: Phyllis Buchanan/Flickr

znana s filmom *Braveheart*), znova znašli pod isto streho z Angleži. To, da je bila sedaj situacija obrnjena, da je torej škotski kralj vladal Angliji in ne obratno, je bila le klavrna uteha, saj se je dejanska oblast, skupaj s kraljem, preselila v London: in tam ostala do danes. Poleg tega so bili Škoti že pred tem pogosto na bojni nogi s svojo dinastijo, ki je gojila dve lastnosti, ki nista bili po godu svobodoljubnim škotskim kalvinistom: težnjo po absolutističnem vladanju in simpatije do katolicizma. Ta dva dejavnika – versko vprašanje ter spori za oblast med kraljem in parlamentom – sta zaznamovala celotno obdobje stuartske vladavine. Čeprav sta bili Anglija in Škotska formalno povezani le prek skupnega vladarja, v vsem drugem pa sta ohranili vsaka svoje institucije in zakone, ju je v 17. stoletju zbližala ista zgodovinska izkušnja, vključno s krvavo državljansko vojno in revolucijo ter dokončnim porazom stuartske dinastije v t. i. »slavni revoluciji« (*Glorious Revolution*) leta 1688, ki je obe ma ljudstvom prinesla zametek sodobne vladavine prava in človekovih pravic – znameniti *Bill of Rights*. Pospešeno izumiranje domačega keltskega jezika (*Gaelic*) in sprejetje angleške književne norme je Škotsko tudi jezikovno približal Angliji. Odločitvi za formalno združitev v enotno kraljestvo, do katere je prišlo leta 1707, sta botrovala predvsem dva razloga: po eni strani strah pred tem, da bi škotsko krono ponovno prevzeli potomci izgnanih stuartskih kraljev, ki so se medtem odkrito spreobrnil v katolištvo in postali orodje v rokah osovraže-

ne francoske politike; po drugi strani pa je formalna družitev obeh kraljestev škotskemu meščanstvu omogočilo sodelovanje v angleških kolonialnih podvigih. Carinska unija in skupna mornarica (za njene potrebe so takoj po združitvi oblikovali nov mornariški prapor, sestavljen iz tradicionalnih zastav obeh kraljestev – nastala je prva različica znamenitega *Union Jacka*, ki danes služi kot zastava Združenega kraljestva) sta bila škotski trgovski eliti dovolj mikavna razloga za odpoved politični suverenosti.

Dogovor o združitvi z Anglijo je za Škote pomenil izgubo neodvisnosti: škotski parlament je bil razpuščen oz. združen z angleškim, izvršna oblast skupnega britanskega kraljestva pa se je v celoti preselila v London. Škotska je sicer ohranila specifičen pravni in šolski sistem ter tudi lastno reformirano evangeličansko (kalvinistično) cerkev, katere samostojnost je bila pod stuartsкими kralji večkrat ogrožena. Če so ta zagotovila prepričala škotske stanovce (plemstvo, bogato meščanstvo in kalvinistični kler), pa je želja po samostojnosti ostala živa med škotskim ljudstvom. Unija z Anglijo je bila namreč predvsem stvar elit: do nje je prišlo zaradi interesov visokih razredov, med ljudskimi množicami pa je dolgo ostala nepriljubljena. To še zlasti velja za (tedaj še pretežno katoliško) Škotsko višavje, ki se je še več kot pol stoletja neuspešno upiralo angleški nadvladi.

Ščasoma je prišlo tudi do vse večjega kulturnega poangleženja, ki jo je na Višavju spremljalo tudi prisilno spreobračanje v

protestantizem. V 18. stoletju se je tudi škotski jezik začel vedno bolj umikati angleščini. Malokdo namreč ve, da se na Škotskem poleg keltskega jezika (ki se danes uporablja le še v nekaterih odročnih območjih na severozahodu dežele) kot avtohtoni jezik govori tudi škotščina (*Scots*), germanski jezik, ki je sicer soroden angleščini, a se od nje vsaj toliko razlikuje, kot se med seboj razlikujejo skandinavski jeziki. Pred združitvijo z Anglijo je škotščina, kljub rastočemu ugledu angleškega jezika

omogočila preživetje in celo utrditev posebne škotske identitete, istočasno pa jo je usodno potisnila na raven folklorne, ki je dolgo ostala brez omembe vredne politične implikacije in ki kljub svoji privlačni slikovitosti ni mogla zaježiti kulturnega in jezikovnega poangleženja. Z razvojem industrije in naglo urbanizacijo je angleščina tudi med večino preprostega ljudstva (v svoji razpoznavni regionalni različici) izpodrinila škotščino kot jezik vsakodnevnega občevanja.

Pravica do samoodločbe je ključna za nastanek nove države v mednarodni skupnosti. Običajno je neomejena samo v kontekstu dekolonizacije bivših evropskih kolonij, saj mednarodno pravo ne pozna pravice do odcepitve. Britanska vlada je tako pokazala visoko mero zrelosti, ko je soglašala, da se na Škotskem izvede referendum o neodvisnosti.

med elitami, uživala tudi določeno književno veljavo; zadnji žebelj v njeno krsto pa je prispevalo škotsko razsvetljenstvo. Konec 18. stoletja je Škotska namreč postala središče intelektualnega življenja anglosaškega sveta. Z avtorji, kot sta bila David Hume ali Adam Smith (ki sta predstavljala le vrh ledene gore kulturno in intelektualno izjemno plodnega obdobja škotske zgodovine) se je Škotska sicer umestila na zemljevid sveta, hkrati pa je velikanski ugled teh angleško pišočih avtorjev dokončno preprečil obuditev škotščine kot glavnega jezika kulture (čeprav so obstajali pomembni poskusi v to smer). S tem je bila onemogočena na jeziku temelječa narodna prebujanja, kakor jo poznamo predvsem iz Srednje in Vzhodne Evrope (a tudi ponekod v Zahodni Evropi, npr. med Katalonci, Norvežani in Flamci). Kljub temu je v obdobju romantike prišlo do velike obuditve zanimanja za škotske kulturne posebnosti. Največje zasluge za to ima pisatelj Walter Scott. Njegovi romani, v katerih je opisoval zgodovinske dogodke iz škotske zgodovine, so našli številne posnemovalce širom po Evropi (pri nas se je po njem zgledoval Josip Jurčič). V njih je v središče zanimanja postavil Škotsko višavje: predvsem po njegovi zaslugi so romantizirane in mitizirane kulturne značilnosti tamkajšnjih prebivalcev, ki so do tedaj med omikanimi prebivalci mest veljale za nekoliko čudaške pokrajinske posebnosti, postale simboli celotne Škotske. Najbolj prepoznavni teh posebnosti sta seveda dude ter »značilna škotska« noša s kiltom ... Ta obuditev (ali iznajdba) »škotskosti« kot nečesa značilnega, ki Škote ločuje ne le od Angležev, temveč tudi od vseh drugih ljudstev, je sicer

Kljub temu, da so Škoti v 19. stoletju (v obdobju, torej, ko so številni drugi mali evropski narodi postavili temelj svoji samobitnosti) izgubili skoraj vse attribute narodnosti, jim je specifičnost britanske ureditve omogočila, da so ohranili svojo identiteto: Velika Britanija je namreč ena redkih evropskih držav, če ne edina, ki ni nikoli zares poskušala prek državne politike iz svojih državljanov ustvariti enotne nacije; poleg tega pa tudi nikoli ni postavila pod vprašaj obstoja Škotske kot posebne, ločene ozemeljske celote, četudi je ta dolga stoletja ostala brez vsakršne upravne, kaj šele politične avtonomije.

Politično gibanje za večjo samostojnost

Prizadevanja, da bi občutku škotske posebnosti dali razločen političen predznak, so se začela proti koncu 19. stoletja, zamah pa so dobila na začetku 20. stoletja, ko se je zamisel o škotski avtonomiji razmahnila v krogih delavskega gibanja. Nekaj časa je Škotska imela celo lastno laburistično stranko, ki se je glasno zavzemala za škotsko samoupravo; toda porast britanskega laburizma, ki je eno svojih prvih in najmočnejših volilnih trdnjav imel prav v industrijskih središčih Škotskega nižavja, je začasno onemogočil razvoj v to smer. Kljub temu pa je zamisel o škotski samoupravi ostala najbolj zakoreninjena prav znotraj laburističnih in reformističnih krogov. Preboj se je zgodil konec šestdesetih in začetek sedemdesetih let s prvimi volilnimi uspehi Škotske nacionalne stranke (SNP), ki se je rodila prav iz socialdemokratske tradicije. Dolgoročno se je SNP zavzemala za popolno neodvisnost Škotske (kar je bila te-

daj revolucionarna ideja), za kratkoročni cilj pa si je zastavila dosego široke avtonomije. Enokrožni večinski volilni sistem je stranki dolgo onemogočal politični vpliv, ki bi si ga bila zaslužila glede na rastočo volilno podporo, njen vzpon pa je kljub temu kazal na spremembo političnega razporeda med Škoti. Prizadevanje po večji samostojnosti si je nezadržno utiralo pot med prebivalstvom.

Na to je bila primorana odgovoriti tudi britanska vlada, ki je leta 1979 razpisala prvi referendum o samoupravi (*Home Rule*): ta je ob 63 % volilni udeležbi sicer dobila večinsko podporo, a ni dosegla visoko postavljenega kvoruma. Ponovno odločanje o tem vprašanju je bilo zato odloženo za skoraj dve desetletji. Toda gibanje za večjo neodvisnost ni mirovalo. V 80. letih, času vladavine Margaret Thatcher (ki je bila na Škotskem in v Walesu mnogo manj priljubljena kot v Angliji), se je znatno okrepilo zaradi centralistične politike konservativne vlade. Proti koncu dolge vladavine konservativcev (ki so medtem tako rekoč izginili iz škotskega političnega prizorišča in se spremenili v skoraj izključno angleško stranko) so zamisel o škotski avtonomiji dokončno posvojili tudi škotski laburisti. Predvsem po njihovi zaslugi je Tony Blair pred volitvami leta 1997 obljubil razpis referenduma o ponovni vzpostavitvi avtonomnega škotskega parlamenta v Edinburgu, na katerega bi Westminster prenesel del svojih pristojnosti. Leta 1997 so Škoti na referendumu večinsko podprli takšno rešitev. To je bil začetek t. i. devolucije: pojem, ki označuje prenos pristojnosti s centra na lokalno samoupravo, je tako postal sinonim za decentralizacijo Združenega kraljestva, ki je bila verjetno ena najglobljih in daljnosežnih strukturnih reform Blairove laburistične vladavine. Kljub decentralizaciji pa je britanska vlada obdržala izključno pristojnost nad ključnimi resorji državnega aparata, kot so davčna in monetarna politika, zunanji odnosi, obramba in notranja varnost.

Prve volitve v škotski parlament so potekale 6. maja 1999. Na njih so slavili laburisti, ki so tako unovčili svoja dolgoletna prizadevanja po škotski avtonomiji. V naslednjih petnajstih letih so Škoti vzpostavili trden in učinkovit sistem samouprave, ki je obrodil mnoge sadove na številnih področjih. Istočasno je dozoreval politični projekt Alexa Salmonda, ki je Škotsko nacionalno stranko spremenil v moderno reformistično silo, ki pragmatično razumevanje socialdemokratskih idealov in dosledno okoljevarstveno politiko povezuje z brezkompromisnim bojem za interese škotskega naroda; pri tem zagovarja odprto družbo in civilno razumevanje nacije ter zavrača vsakršno obliko

šovinizma. Salmond je krmilo deželne vlade prvič prevzel leta 2007. Po štirih letih uspešnega vladanja je SNP ponovno slavila na volitvah, tokrat z absolutno večino, kar je odprlo vrata za referendum o neodvisnosti

Referendum o samostojnosti

Glavni argument škotske vlade za razpis referenduma je pravica škotskega naroda, da odloča o obliki svoje ustavnopravne ureditve. Podporniki škotske neodvisnosti vidijo priložnost za gospodarsko neodvisnost predvsem v naftni in energetski industriji. Trenutno se vsi davčni prihodki severnomorske naftne industrije iztekajo v skupni britanski proračun; eden glavnih argumentov podpornikov neodvisnosti je, da bi samostojna Škotska ta denar lahko vložila v lastni gospodarski razvoj in tako omogočila večje blagostanje za svoje državljane. Kljub temu, da količine načrpane severnomorske nafte in plina drastično padajo, ima Škotska poleg tega izjemne naravne danosti za izkoriščanje alternativnih virov energije, kot sta veter, sončna energija in plimovanje morja. Poudariti je tudi potrebno, da ima Škotska izjemno močno storitveno in izobraževalno dejavnost kot tudi finančne inštitucije. Takšni razlogi in visoka stopnja narodne identitete sporočajo, da bi Škotska lahko delovala povsem običajno kot neodvisna država, pri čemer se zdi, da je prednosti za neodvisnosti več kot deset, medtem ko je morebitne slabosti mogoče prešteti na prste ene roke. Škotska vlada si že dlje časa prizadeva, da bi Škotska postala gospodarsko in socialno čim bolj razvita ter še bolj prepoznavna in spoštovana v svetovnem merilu. Pri tem utemeljuje, da je spodbujanje gospodarske rasti in zmanjševanje revščine v polnem obsegu mogoče le, če bo škotsko ljudstvo lahko neodvisno odločalo o svoji usodi in nadzoru nad škotskimi naravnimi bogastvi. Dejstvo je, da bi bila samostojna Škotska gospodarsko močnejša, kot je sedaj pod okriljem Združenega kraljestva. Hkrati pa je jasno, da večina škotskega prebivalstva neodvisnosti ne bo podprla, če bi obstajala resna nevarnost, da bi neodvisnost ošibila škotsko gospodarstvo. Zato se škotska vlada sicer zavzema za samostojnost v polnem obsegu, a istočasno dopušča tudi možnost nadaljnje decentralizacije s prenosom pristojnosti predvsem na področju davčnih zadev; ali drugače, spremembo ustavnopravnega sistema v smeri federalizma, tudi fiskalnega.

Ko so voditelji Škotske nacionalne stranke ob zmagi na lanskih deželnih volitvah napovedali sklic referenduma o neodvisnosti za pomlad leta 2014, se je njihova napoved ob prvem sklicu novega škotskega parlamenta zdela utopična in nego-

tova zaradi različnih razlogov. Razpisu referendumu so takrat nasprotovale vse večje britanske in škotske opozicijske stranke, z laburistično in konservativno stranko na čelu. Vendar pa vlada Združenega kraljestva pravici škotskega ljudstva do referendumu ne nasprotuje več: prevladalo je značilno angleško pragmatično stališče, ki pa si hkrati prizadeva svoje upravljivo stališče unovčiti na prihajajočem referendumu. Kljub temu pa zadnje javnomnenjske raziskave kažejo, da prizadevanja za neodvisno škotsko državo podpira vse večje število prebivalstva. Vprašanje pa ostaja, ali bo na referendumu dosežena večina, potrebna za začetek procesa neodvisnosti.

Dogovor med britansko in škotsko vlado sicer ne predvideva kvoruma, ki bi bil potreben za uspešnost in legitimnost dogovora. Določa le, da mora referendum »imeti jasno podlago« (preambula Dogovora) ki jo mora sprejeti škotski parlament. Hkrati pa mora takšen referendum ustvarjati zaupanje med parlamentom, vladama in prebivalstvom ter, kar je najpomembnejše, »vključevati mora pravičen in odločujoč izraz mnenja prebivalstva na Škotskem, tako da bodo vsi spoštovali njegov rezultat« (preambula Dogovora). Dogovor določa tudi spremembe k 5. členu Zakona o Škotski, tako da se bo referendum lahko izvedel. Dogovor tudi dopušča možnost, da bi na referendumu sodelovali šestnajst- in sedemnajstletniki; za to se zavzema predvsem škotska stran, ki računa na večjo podporo neodvisnosti med mladimi.

Mednarodne posledice škotskega zgleda

Pravica do samoodločbe je ključna za nastanek nove države v mednarodni skupnosti. Običajno je neomejena samo v kontekstu dekolonizacije bivših evropskih kolonij, saj mednarodno pravo ne pozna pravice do odcepitve. Britanska vlada je tako pokazala visoko mero zrelosti, ko je soglašala, da se na Škotskem izvede referendum o neodvisnosti. To pa je hkrati tudi precedens za druge evropske in zahodne države, ki se soočajo s podobnimi odcepitvenimi težnjami. Na eni strani je tu Kanada, ki ima že uveljavljeno ustavnopravno prakso glede tega vprašanja, zato britanski oz. škotski primer iz tega vidika najbrž ne bo bistveno vplival na tamkajšnje razprave. Če se bo škotsko ljudstvo odločilo podpreti samostojno državo, pa utegne to dati nov zagon quebeškemu gibanju za neodvisnost. Usodnejše utegnejo biti posledice drugod po Evropi, predvsem v Španiji (kjer se je prizadevanje po neodvisnosti v zadnjem času zelo okrepilo v Kataloniji, že dlje časa pa je prisotno tudi med Baski) ter v Belgiji, kjer so vse glasnejši glasovi po razdelitvi države

oziroma po odcepitvi flamskega dela. Zato bodo v teh regijah še posebno pozorno spremljali razvoj dogodkov na Škotskem. Že zdaj pa pragmatična in demokratična odločitev britanske vlade, da dovoli referendum, pomeni velik pritisk predvsem na špansko vlado, ki vztrajno zavrača razpis podobnega referendumu v Kataloniji: najbrž tudi zato, ker tam neodvisnost zadnja štiri leta uživa nedvoumno podporo večine volivcev, medtem ko je na Škotskem ta podpora za zdaj vprašljiva.

V vsakem primeru pa je jasno, da se bo moralo škotsko prebivalstvo naslednjega leta samo odločiti, ali želi izkoristiti zgodovinsko priložnost, da zaživi v samostojni državi. Podporniki neodvisnosti se zavedajo, da se zapravljen priložnost ne bo vr-

Prizadevanja, da bi občutku škotske posebnosti dali razločen političen predznak, so se začela proti koncu 19. stoletja, zamah pa so dobila na začetku 20. stoletja, ko se je zamisel o škotski avtonomiji razmahnila v krogih delavskega gibanja. Zamisel o škotski samoupravi je ostala najbolj zakoreninjena prav znotraj laburističnih in reformističnih krogov.

nila prav kmalu. Na to potihoma računajo tudi njeni nasprotniki, ki so si s tem, da so pristali na referendum, omogočili dobro izhodiščno pozicijo za širjenje argumentov proti samostojnosti. Do sedaj je bil največji adut britanske vlade (včasih prikrita, včasih odkrita) grožnja, da bo Škotska v primeru osamosvojitve morala zapustiti Evropsko unijo, kar bi ob hkratnem izstopu iz britanskega carinskega območja pomenilo izjemno hud udarec gospodarstvu. Toda nedavna Cameronova napoved o razpisu referendumu o britanskem članstvu v EU je situacijo obrnila na glavo: zdaj se neodvisnost Škotom kaže kot najboljše zagotovilo, da bodo lahko ostali člani Evropske unije. »Da« na referendumu o samostojnosti utegne zato biti hkrati tudi simbolni »da« zavezanosti ideji evropskega povezovanja, ki je bila na Škotskem od nekdaj močnejša kot v Angliji. ●